
ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА И НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ОМРАЗАТА. ДАННИ ЗА БЪЛГАРИЯ

*Люба СПАСОВА**

CRIMES OF HATRED AND HATE NORMALIZATION. DATA FOR BULGARIA

Abstract: *In the article analyzes data and results from research and studies related to victimization and perpetration of crimes motivated by prejudice and hatred. Despite the lack of accurate and adequate official statistics, there is a lot of data unambiguously indicating the gravity of the problem with normalization of hatred and hate crime.*

Key words: *hate crime, hatred normalization, hate crime victimization*

Важността и актуалността на проблема с престъпленията от омраза се дължат преди всичко на спецификата им на актове с послание и произтичаща от това феномен на разширена виктимизация (Iganski 2001; Perry 2001), с който те са заплаха не само за преките жертви на тяхното обкръжение, но и за широки групи хора и в крайна сметка за цялото общество (Iganski 2001). Притеснителен е фактът, че случаите на агресия и насилие срещу възприеманите като „различни“ не предизвикват възмущение, а напротив – незаинтересованост, но и одобрение, сред немалка част от обществото. Нормализацията (процес на превръщане в норма – по Parker, Aldridge, Measham 1998) на омразата в резултат на свързаните и взаимодействащи си механизми на социализация, институционализация и оправдаващо интерпретиране на насилническо поведе-

* Авторът е главен асистент, доктор в Института за изследване на обществата и знанието при Българската академия на науките.

ние превръща престъпленията от омраза и проявите на агресия в приемливо и позитивно санкционирано поведение.

Допълнителна тежест на проблема придава фактът, че съществуващите данни и статистики за броя и видовете престъпления от омраза с голяма вероятност са силно занижени в повечето държави, в т.ч. и в голяма степен и в България (Perry 2009; Chakraborti 2015; АЕСОП 2012а; АЕСОП 2018). Изкривените и занижени данни са важен индикатор за това, че все още проблемът престъпления от омраза значително се подценява и е много по-сериозен, отколкото изглежда.

Въпросът е особено актуален конкретно и за нашата страна, където сме свидетели на все повече случаи през последните години на агресия и насилие, мотивирани от реална или привидяна принадлежност на жертвите към различни малцинствени групи, обособени от раса, етническа или религиозна идентичност, пол или сексуална ориентация и т.н.

ДЕФИНИЦИЯ И ПРАВНА РАМКА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА В БЪЛГАРИЯ

В резултат на критичен анализ на водещите дефиниции за престъпление от омраза (Perry 2001; Craig 2002; Chakraborti 2015; Gerstenfeld 2013; ОССЕ 2009), както и отчитайки спецификите и разликите в разбирането на феномена от гледна точка на академичните изследвания и законодателството и практиката, за целите на изследването е разработена дефиниция на престъпленията от омраза, като: ***криминализирани действия, изцяло или частично мотивирани от предразсъдъци, негативна идентификация или омраза към определена група или група хора, към която жертвата принадлежи реално или предполагаемо.***

В България терминът „престъпления от омраза“ няма дефиниция в закона и легален статут, въпреки че се среща в анализи и стратегически документи (напр. в „Стратегията за противодействие на радикализацията и тероризма 2015 – 2020“ на Министерския съвет на РБ). Въпреки това редица правни норми в българското законодателство имат отношение към престъпленията от омраза, тяхната превенция и преследване. Така в действащия Наказателен кодекс има наченки на защита срещу престъпления, мотивирани от омраза, като несистематично са посочени осем защитени

признака – раса, народност, етническа принадлежност, национална принадлежност, религия, политически убеждения, социален произход, членство в политическа, синдикална или друга неправителствена организация – чл. 162 – 163 НК, чл. 164 – 166 НК, чл. 172 НК (ВКП 2013).

Редица анализи на юридическата рамка на престъпления, мотивирани от омраза или предразсъдък, показват еднозначно липсата на систематичност и определено неефективност при дефинирането, противодействието и превенцията на този род престъпления (АИ 2015; ВКП 2013; ОССЕ 2018). Един от основните проблеми в законодателството е свързан с непълнотата на защитените характеристики и несъгласуваността на характеристиките в отделните разпоредби, отнасящи се до престъпления от омраза (АИ 2015; ОССЕ 2018). Не по-малко важна е липсата на дефиниция за „утежняващо действие на омразата и предразсъдъците“ като мотив за редица престъпления (ОССЕ 2018).

ДАННИ И СТАТИСТИКА ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА В БЪЛГАРИЯ

До 2015 г. данни относно престъпления от омраза и предразсъдъци могат да бъдат извлечени от публикуваната от Националния статистически институт „Основна таблица за състоянието на престъпността в Република България“ през съответната година, където единствено има разбивка по някои от текстовете на Наказателния кодекс, регламентиращи макар и непълно и със забележки наказателно преследване на този тип престъпления – чл. 162 – 163 НК, чл. 164 – 166 НК, чл. 172 НК (ВКП 2013а; НСИ 2015). Трябва да се отбележи, че в статистиката на МВР са включени и случаи, квалифицирани като мотивирани от „хулигански подбуди“, които биха могли да не са престъпления от омраза или предразсъдък. Както беше споменато обаче, тъй като липсва законова дефиниция за престъпления, мотивирани от омраза или предразсъдък (ВКП 2013) и голяма част остават извън регулацията на закона (ОССЕ 2018), тези данни са в пъти по-ниски от реалния брой престъпления от омраза.

След 2015 г. обаче тези данни са извадени от обобщените данни, предоставяни от Националния статистически институт, т.е. вече са недостъпни за по-широка аудитория. Така след 2015 г. единствените официални и свободно достъпни данни за престъп-

ления от омраза са от ежегодната статистика на Службата за демократични институции и права на човека на Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ 2017). В тази статистика се интегрират данните от МВР и полицейски статистики (когато ги има), данни от Комисията за защита от дискриминация, както и съобщенията от НПО и религиозни институции публично известни случаи на престъпления от омраза (Таблица 1).

Таблица 1.

Брой на престъпления от омраза в България по години (данни - ОССЕ)			
Година	Регистрирани от полицията	Дадени под съд	Осъдени
2016	28	299	71
2015	704	752	135
2014	617	750	117
2013	651	300	239
2012	Липсват данни	Липсват данни	Липсват данни
2011	29	41	10
2010	20	34	4

Прави впечатление значителната разлика за 2013, 2014 и 2015 г. в сравнение с останалите години и тя се дължи на промяна в методиката на МВР или на коментирания по-горе проблем с липсващи данни от страна на МВР. Очевидно е също така нереално малкият брой регистрирани престъпления от омраза, според самите ОССЕ занижени от порядъка на десетки и стотици пъти през различните години (ОССЕ 2017; интервю с експерт от ОССЕ за целите на изследването). Добра представа за нивото на подценяване на реалния брой на престъпленията от омраза дава сравнението на статистическите данни от нашата страна с тези от Великобритания, където системата за регистрация и разследване на престъпления от омраза се счита за една от най-добре развитите в рамките на Европа (Chakraborty 2015). Разликите са значителни във всички години, но конкретно, ако разгледаме последните съобщени данни – за 2016 г., във Великобритания са отчетени 80 753 случая (ОССЕ 2017), или 1,22 случая на престъпления от омраза на хиляда души от населението. За България, както се вижда в таблицата по-горе за 2016 г., са отчетени 28 случая, или 0,0039 на хиляда, т.е. разлика от над 300 пъти в регистрираните престъпления от омраза. Доколкото сравне-

нието на данните от нарочни изследвания с различни малцинства в ЕС (АЕСОП 2013; АЕСОП 2017) показва доста близки показатели по отношение на виктимизацията с дискриминационен мотив в двете страни, подобна огромна разлика очевидно говори за системни структурни проблеми от юридическо и правоприложно естество.

Най-важните фактори за силно занижените данни в полицейските и съдебните статистики, както и в статистиките, събирани от неправителствени организации и наднационални институции (ОССЕ 2016; ВКП 2013; АИ 2015), са преди всичко: липсата на добре дефинирана и цялостна законодателна рамка (АИ 2015; ОССЕ 2018), наличието на системни проблеми при събиране и отчитане на този тип престъпления (АЕСОП 2012а; АЕСОП 2018; АИ 2015; ВКП 2013), липса на адекватни процедури за разследване (АИ 2015), „непознаване и слабо използване в практиката на дискриминационната подбуда“ (ВКП 2013: 36), за които стана въпрос по-горе в текста. Доколкото законовата рамка е такава, официалните данни, включително на полицията и на ОССЕ, не включват престъпления с хомофобски мотиви, нито тези, мотивирани от мизогиния или предразсъдък срещу хора с увреждания, защото това не са защитени признаци според настоящото законодателство (АИ 2015; ОССЕ 2018). Също не се включват и някои престъпления, като грабеж, кражба, тормоз, сексуално посегателство, дори и да е имало мотив от омраза по защитените от закона характеристики, защото за този тип престъпления това не е утежняващо обстоятелство (АИ 2015; ОССЕ 2018).

Друг съществен фактор са традиционно заниженото докладване по принцип на престъпленията от омраза (Chakraborty 2014; Gerstenfeld 2013; АИ 2015), както и традиционно заниженото докладване на престъпленията по принцип в България (Мантарова 2008; Мантарова 2013; Безлов 2013). Според регулярни изследвания, провеждани от различни изследователи, съществуват значителни различия между нивата на престъпност, отчитани от полицията, и данните за виктимизация, набирани чрез нарочни виктимологични изследвания (Мантарова 2008; Мантарова 2013; Витоша рисърч 2009; Витоша рисърч 2010). Така данни от представителни виктимологични изследвания, провеждани през 2004, 2007 и 2012 г. от екипи от Института по социология (Мантарова 2008; Мантарова 2013), както и резултатите от 2017 г. от изследването ССД, за което стана въпрос по-горе, сочат, че половината от престъпленията в

България не се заявяват в полицията от жертвите. Тези данни се потвърждават и от други изследвания, като освен това трябва да се добави, че половината от заявените престъпления не биват регистрирани, т.е. официалните данни обхващат реално едва една четвърт от жертвите и престъпленията (Безлов 2013). Макар и да има особености при различните типове престъпления, основна причина за недокладването в полицията традиционно са липсата на доверие и схващането, че „полицията няма да направи нищо“ (ВР 2009: 141). Доколкото това се отнася за конвенционални престъпления, можем да очакваме, че при престъпления от омраза делът на незаявените случаи ще е многократно по-висок.

Действително съществуват редица изследвания, показващи не само високия брой престъпления от омраза, но и недвусмислено голяма степен на латентност специално при престъпленията от омраза не само в България, но и във всички останали държави от ЕС (Chakraborty 2014; Gerstenfeld 2013; АЕСОП 2012б). Така например според данни от втората вълна на проучването на дискриминация и омраза срещу малцинствени групи в Европейския съюз – ЕС–МИДИС 2, проведено от Агенцията за основни права на ЕС през 2017 г., всеки четвърти интервюиран в ЕС е посочил, че е бил жертва на някакъв вид престъпление, а всеки четвърти от най-виктимизираните етнически групи е бил жертва на нападение или сериозен тормоз, мотивиран от предразсъдък и омраза (АЕСОП 2017). В болшинството случаи – до 90 % в различните държави – това не е било съобщено в полицията или в друга институция (АЕСОП 2017). Сравнението с по-стари данни от първата вълна на ЕС–МИДИС показва същите резултати (АЕСОП 2012б). Подобно според друго изследване на АЕСОП, проведено с представители на ЛГБТ общността през 2012 г., всеки четвърти от ЛГБТ хората в ЕС е бил жертва на нападение или атака в рамките на последната година и като правило случаите не са докладвани в полицията или в друга институция (АЕСОП 2013).

Конкретно за България данните от няколкото изследвания на Агенцията за основни права на ЕС с малцинствени групи, за които стана въпрос по-горе, показват доста високи нива на прояви и действия, инспирирани от омраза, макар и в болшинството случаи да не става въпрос за престъпления. Така например според втората вълна на изследването ЕС–МИДИС от 2017 г., проведена в България с представители на ромското малцинство (АЕСОП 2017), 15 % от

интервюираните са били обект на тормоз поради етническата си принадлежност през последните 5 години. 34 % от интервюираните споделят за от два до пет случая на тормоз през последните 5 години, а 42 % – за повече от шест. Като правило инцидентите на тормоз се случват лице в лице и в повечето случаи извършителят е непознат (73 %). В болшинството случаи – 92 % – инцидентите не са съобщени в полицията или в друга организация. Най-често инцидентите на тормоз не се съобщават, защото интервюираните са на мнение, че „нищо няма да стане или да се промени“ – 54 %, защото „инцидентът е дребен и не заслужава да се докладва, случва се непрекъснато“ – 33 %, както и защото интервюираните не знаят къде да отидат и към кого да се обърнат – 19 % (АЕСОП 2017). По отношение на същински или по-тежки форми на престъпления от омраза за последните 5 години 1 % от интервюираните споделят, че са станали жертва на физическо насилие заради етническия си произход, а за последните 12 месеца този дял пада под 1 %. Същевременно обаче 5 % споделят, че член на семейството им е бил физически нападат през последните 12 месеца.

Според друго изследване на АЕСОП, проведено с представители на ЛГБТ общността в България (АЕСОП 2013), 76 % от интервюираните намират в една или друга степен, че обидният език срещу ЛГБТ хората е широко разпространен, а 85 % са съгласни в една или друга степен, че изразяването на агресия и омраза към хората с различна сексуална ориентация е широко разпространено. Повече от половината интервюирани (59 %) са били подложени на тормоз през последните 5 години, като в болшинството случаи това не са единични, а неколккратно повтарящи се инциденти. В преобладаващия брой споделени случаи жертвите са били подложени на тормоз от група извършители (66 %) и извършителите са били мъже (62 %). В почти всички случаи – 92 %, тормозът не е докладван в полицията от жертвата или от друго лице.

Данните, свързани със същински случаи на престъпления от омраза, сочат, че една трета от интервюираните – 31 %, споделят, че са били обект на физическо или сексуално нападение или са били заплашени с насилие през последните 5 години. Важно е да се отбележи, че по-малко от половината от респондентите, които споделят, че са станали обект на физическо или сексуално нападение или заплаха за такова, са били виктимизирани еднократно, а повечето – повече от веднъж през последните 12 месеца, като за 11 % инци-

дентите на виктимизация са били повече от десет. По отношение на естеството на най-сериозния случай на виктимизация, на който са били жертва, 42 % от интервюираните споделят, че това е било физическо нападение, а 35 % – заплаха за физическо нападение. Жертва едновременно на физическо и сексуално нападение са станали 6 %, а на сексуално посегателство – 5 % от интервюираните.

По отношение на останалите характеристики на най-сериозното нападение, на което са били жертва, интервюираните споделят в повечето от случаите, че извършител или извършители са били мъже (88 %), имало е повече от един извършител (59 %), случило се е на открито публично място (40 %). В 39 % от случаите извършителят е бил непознат мъж или мъже, в 30 % – непознати младежи или младеж, а в 17 % – член на екстремистка група. В повечето случаи жертвите не са докладвали най-сериозния случай на виктимизация нито в полицията, нито в друга организация (87 %), като той не е бил докладван и от друго лице. Тук е важно да се отбележи, че най-честите причини за несъобщаване са недоверието, че полицията иска (52 %) или може (35 %) да направи нещо, както и срамът и неудобството (32 %). Трябва да се посочи обаче, че 28 % от несъобщилите са посочили „страх от хомофобски или трансфобски реакции от страна на полицията“ като причина за нежеланието си да подадат жалба (АЕСОП 2013).

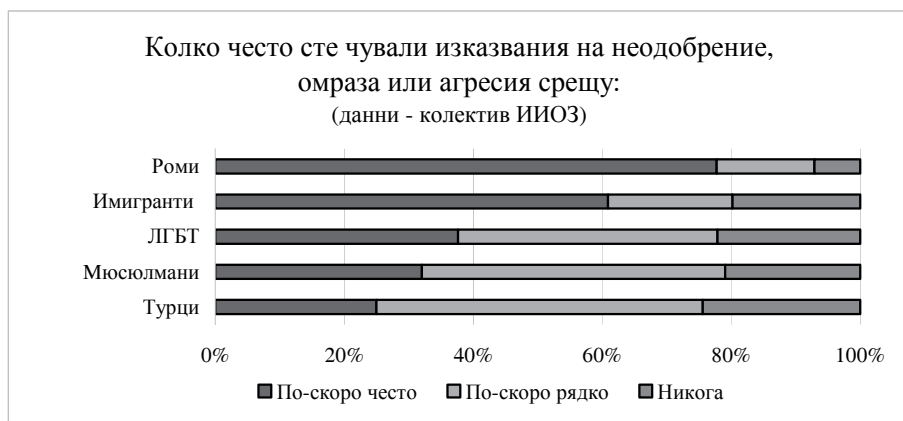
Макар и да не са маргинализирана група, тук трябва да споменем и престъпленията срещу жени, доколкото непропорционалността на физическото и сексуалното насилие по пол, а и особено специфичната роля на насилието като средство за доминиране, предполага включването на полово базирано насилие в групата на престъпленията от омраза (Angelari 1994; Perry 2001). Данните от изследване на АЕСОП от 2012 г., насочено към изучаване на нивата и особеностите на виктимизация на жени в ЕС, за България сочат, че 28 % от жените са били обект на сексуално или физическо насилие от партньор или друг човек поне веднъж след навършването на 15 години (АЕСОП 2012в), като 27 % споделят за случаи на физическо насилие, а 12 % – за случаи на сексуално посегателство. Почти една четвърт от респондентите – 23 % – споделят, че насилието срещу тях е осъществено от партньора им. В 83 % от случаите извършител на насилието е мъж или мъже.

Заслужават внимание и данните от представителното за пълнолетното население на България изследване „Социална среда и де-

виации: устойчиви зависимости и ситуативни влияния (социални девиации в контекста на съвременните миграционни процеси)“ (ССД), проведено на терен през ноември-декември 2017 г. (Мантарова 2018; Спасова 2018а), в чийто екип имам привилегията да участвам. Данните са представителни за пълнолетното население на страната и дават добра представа за социално обусловената омраза, обективирана в език на омразата, и за нормализацията на обусловеното от омраза насилие срещу различни малцинствени групи.

Според данните от изследването повечето хора в България са чували изказвания на неодобрение, омраза или агресия срещу различни малцинствени групи. Най-разпространени са изказванията на неодобрение, омраза или агресия срещу роми, като 77,8 % от анкетираните са чували такива изказвания по-скоро често, а 15,2 % – по-скоро рядко (Фигура 1).

Фигура 1.

Срещу следващата група – имигрантите, изказвания на неодобрение, омраза или агресия са чували над 80 % от анкетираните. В по-малка степен разпространени от изказванията за имигрантите са тези срещу ЛГБТ хора, мюсюлмани и турци. Интересно е да се отбележи, че едва 5,6 % от всички анкетираните не са чували изказвания, изразяващи неодобрение, омраза или агресия срещу малцинствени групи.

За сравнение (с всички произтичащи от разликата в методологията ограничения) според проведеното от Институт „Отворено общество“ през 2016 г. изследване на езика на омразата в България

най-често език на омразата е насочен към роми (91,5 %), мюсюлмани (37,9 %), турци (36,2 %), ЛГБТ (21,4 %) и едва на последно място към чужденци (20,8 %), като изследването отбелязва спрямо 2014 г. спад в употребата на езика на омразата към турци и хомосексуални, но нарастване на употребата към чужденци и мюсюлмани (ИИО 2016).

Според данните от изследването през 2017 г. (Мантарова 2018; Спасова 2018б) 19,2 % от българите приемат използването на език на омразата и обидни фрази от политици, 20,1 % – от журналисти, 44,1 % смятат за приемливо използването на език на омразата от обикновени хората, а 35,6 % – от тях самите. Това кореспондира с резултатите от 2016 г. на ИОО, според които изразители на езика на омраза са преди всичко обикновени граждани, но не са малко случаите на използване и от журналисти и политици. Това е важно, доколкото редица изследвания свързват езика на омразата с катализиране на актове на омраза, и особено т.нар. „опасен език“ (Leader Maynard, Benesch 2016), в които изразителите на езика на омраза са официални лица, журналисти или обикновени граждани, ключов за обективизиране на омразата и радикалността в насилие. Влияние върху приемането на езика на омразата от официални лица – политици и журналисти, оказва полът на респондентите, възрастта и степента на религиозност.

Макар извадката на ССД да не позволява точни наблюдения за нивото на виктимизация, според резултатите 7,3 % от анкетираните в генералната съвкупност са били обект на словесни обиди, защото някои хора смятат, че изглеждат или се държат различно, 4,4 % са били обект на дискриминация, а 1,6 % са били обект на физическо нападение, защото някои хора смятат, че изглеждат и се държат различно. Респондентите, които споделят детайли за ситуацията, посочват най-вече етническият си произход като причина за вербалната или физическата агресия срещу тях: това, че са роми (например „ей, мангал“, „защото съм циганка“, „винаги сме втора ръка хора ромите“, „хората мислят, че всички цигани са крадци и се отдръпват и те гледат като престъпник“, „в една от работите се скарахме с управителката, която ме обиди на „циганка“) или това, че са турци („с турско име съм, турчин съм и за работа, за обичаите ни и т.н.“), но също и религия („казват ни „помаци“ с обида“, „казват ми, че съм мюсюлманка“), расата („аз съм със смесена кръв и съм обиждан на „жълтурко“), традициите („защото ходя със забрадка“, „заради заб-

радката и дрехите“). Освен през описанието на ситуацията влиянието на етноса и религията се вижда и при статистическия анализ на данните – статистически значима корелация се наблюдава между това дали са били обект на дискриминация и етноса на респондентите (Cramer's $V = 0,465$), завършеното образование (Cramer's $V = 0,359$) и религия, която изповядват (Cramer's $V = 0,171$). По отношение на това дали са били обект на обиди статистически значима корелация се наблюдава с възрастта (Cramer's $V = 0,164$), религията (Cramer's $V = 0,210$) и етноса на респондентите (Cramer's $V = 0,239$).

Дизайнът на изследването, и по-точно паралелна извадка с жители на населени места, в които има центрове за настаняване на бежанци, позволява сравнение на данните и анализ на влиянието на пространствената близост и въввлечеността върху основните показатели. Данните показват, че влияние оказва и населеното място, и по-точно близостта с центрове за настаняване на бежанци, като в населените места с центрове за настаняване делът на хората, които са били обект на обида или агресия, е почти двоен. 10 % от анкетираните в тези населени места са били обект на словесни обиди, а 2,8 % са били обект на физическо нападение, защото някои хора смятат, че изглеждат или се държат различно (Спасова 2018а). Прави впечатление, че голяма част от респондентите, споделящи детайли за ситуацията, не принадлежат към малцинствена група.

По-точна информация за нивото на престъпления от омраза дават въпросите за извършване на насилнически актове. 6,3 % от анкетираните споделят, че се е случвало да обиждат някого, защото смятат, че е различен от тях, а 3,2 % – че се е случвало да нападнат някого – физически или словесно, защото смятат, че е различен от тях. Сред споделените случаи има най-много нападения срещу роми – „цигани“, но и също нападения срещу „нахални араби“, „забулени жени“, „имигрантите в квартала“, „различни по религиозни възгледи“, както и „хомосексуален, но брутален“, пияни, крадци. Статистическият анализ на различните характеристики показва значима, макар и сравнително слаба връзка между наличие на случаи, в които респондентите са отправили обиди към различни от тях хора, и тяхната възраст (Cramer's $V = 0,217$) и пол (Cramer's $V = 0,146$). По отношение на нападението – физическо или словесно, към други хора, защото са различни, статистически значимо, макар и слабо влияние оказва религията на респондентите (Cramer's $V = 0,191$).

Отново, както и при въпроса за виктимизация, в населените места с центрове за настаняване на бежанци делът на хората, споделящи, че са извърши агресивни действия срещу други хора, защото са различни, е по-висок, отколкото в генералната съвкупност. 10 % от респондентите в тези населени места посочват, че са имали случай, в който да обиждат някого, защото е различен от тях, а 7,3 % посочват, че са нападали физически или словесно някого, защото е различен от тях.

Трябва да се каже, че това все пак не са обективни данни, а и процентите са доста ниски, за да не се повлияят от статистическата грешка, т.е. въз основа на тях не може да се прецени реалния процент на виктимизация и престъпност – те могат да са както по-високи, така и по-ниски. Но тези данни, доколкото пряко зависят от собственото признание на респондента, отразяват в голяма степен именно процеса на нормализация на престъпленията от омраза и езика на омразата. Също така се вижда, че засиленото разпространение и нормализация на езика на омраза и престъпленията от омаза, ако не в абсолютни проценти, съвпада като тенденция, потвърдена от близките резултати за виктимизация и случаи на престъпления от омраза и език на омразата.

Заслужават внимание и данните от изследването за приемането и одобриенето на насилие по принцип и в конкретни ситуации, тествани с проективни въпроси, и резултатите са доста по-стряскащи (Фигура 2).

Фигура 2.

Въпреки че в конкретните ситуации, свързани с омраза към различни малцинствени групи, одобрението на насилие е пониско, отколкото в общата принципна ситуация, данните недвусмислено показват висока степен на нормализация на актовете на физическо насилие и престъпленията от омраза. Прави впечатление, че в конкретните ситуации най-висока степен на приемане (все пак в рамките на статистическата грешка) се очертава за ситуация на физическо нападение над имигранти, което вероятно е пряко следствие от обществените процеси, свързани със засиления мигрантски поток и бежанската криза през последните няколко години.

На въпроса за принципно одобрение на насилието едва 71,1 % отговарят, че насилието никога не е оправдано, а 28,9 % са посочили опцията „някои хора си търсят боя“. По отношение на имагинерна ситуация, в която имигранти са нападнати и набити, 80,1 % от анкетираните са съгласни, че насилието не е оправдано никога, а 19,9 % избират опцията „имигрантите са си виновни – трябваше да стоят там, откъдето са“. В останалите два имагинерни случая насилието е подкрепено от 17,9 % в имагинерна ситуация на нападение над роми с избора на опцията „ромите са си виновни, трябва да си седят в махалата“ и от 14,1 % в имагинерната ситуация на нападение над гей двойка и опцията „гей двойката е предизвикала атаката чрез демонстративно поведение“. Най-ниското ниво на одобрение на агресия спрямо ЛГБТ хора кореспондира с подоброто им приемане в по-далечните степени на близост, но трябва да се отбележи разминаването на данните с тези за виктимизация и ниво на предразсъдъци от дискриминационните изследвания на АЕСОП (АЕСОП 2013).

Трябва да се подчертае, че в описанието на ситуациите и в трите случая не присъстват никакви детайли освен идентификацията на жертвите с определената група, което позволява да се направят заключения за негативна идентификация и нормализация на насилието като следствие именно от омраза и предразсъдъци. Липсата на предишни изследвания не позволява заключения за причинно-следствени връзки или очертаване на тенденции за омразата като цяло и срещу конкретните социални групи (Спасова 2018б).

Наблюдават се статистически значими връзки, макар и по-скоро слаби, между оправданието на агресия и насилие по принцип

и оправданието на агресия от омраза и по пол, образование, етнос и удовлетвореност от живота на респондентите. Жените, по-образованите, хората от турския етнос и тези с по-висока степен на удовлетвореност от живота си са по-малко склонни да оправдаят и приемат насилие. Статистически значима зависимост се регистрира и по отношение на възрастта, степента на религиозност и религията с част от тестваните случаи на насилие; като изключение тук прави оправданието на агресия и насилие срещу ЛГБТ хора, при което връзката не е статистически значима. По-малко религиозните хора, атеистите, по-младите са по-склонни да оправдават и приемат насилие. Интересно е и трябва да се отбележи, че типът населено място оказва влияние върху приемането на насилие по принцип, но не и върху приемането на насилие от омраза.

ОБОБЩЕНИЕ

Въпреки липсващите данни и статистики за броя и видовете престъпления от омраза представените резултати от виктимизационни и дискриминационни изследвания недвусмислено показват сериозността на проблема с нормализацията на социално обусловената омраза и обективизирането ѝ в престъпления. Изкривените и занижени данни в официалната статистика са важен индикатор за високото ниво на подценяване на проблема с престъпленията от омраза, което само по себе си пречатства превенцията и противодействието.

Високо е нивото и на разпространеността на езика на неodobрение, омраза или агресия, като при това отслабва категоричността при неприемане на езика на омразата – както от официални лица, така и в ежедневието. Доколкото езикът на омразата и свободното му изразяване, особено в обществени медии и от обществени лица, пряко допринасят за нормализация на омразата, тези наблюдения са достатъчно тревожни сами по себе си.

Още по-тревожна е високата степен на приемане на насилнически прояви към представители на различни социални групи. Трябва да се каже, това, че голяма част от респондентите одобряват насилие по принцип или насилие от омраза в трите конкретни проективни ситуации, не означава, че тези респонденти биха го реализирали. Означава обаче, че за голяма част от респондентите в тези ситуации насилието и обективизирането на омразата в насилие

и агресия е нормално и социално приемливо поведение, т.е. данните сочат вече протичащ процес на нормализация на социално обусловената омраза.

Литература

1. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2012а). Factsheet: Hate crime in the European Union. [онлайн]. [прегледан 17.06.2017]. <http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime/publications>.

2. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2012б). Data in Focus Report. Minorities as Victims of Crime. European Union Minorities and Discrimination Survey. [онлайн]. [прегледан 9.06.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-data-focus-report-6-minorities-victims-crime>.

3. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2012в). Интерактивни резултати от изследване на насилието срещу жени в ЕС. [онлайн]. [прегледан 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.

4. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance. 2013.

5. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2017). Интерактивни резултати от Втора вълна на ЕС-МИДИС. [онлайн]. [прегледан 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.

6. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2018). Hate crime recording and data collection practice across the EU. [онлайн]. [прегледан 28.11.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording>.

7. **Амнести** интернешънъл (АИ). (2015). Missing the point. Lack of adequate investigation of hate crimes in Bulgaria. Index: EUR 15/001/2015.

8. **Безлов**, Т. (2013). Национално изследване на престъпността в България 2012. Център за изследване на демокрацията. [онлайн]. [прегледан 10.09.2018]. <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16658>.

9. **Висша** касационна прокуратура (ВКП). Престъпления, извършени от омраза (расова, национална, етническа и религиозна). Доклад от проведено криминологично изследване. София, 2013.

10. **Витоша** Рисърч (ВР). (2009). Национално изследване на престъпността 2009. Резултати и тенденции. [онлайн]. [прегледан 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.

11. **Витоша** Рисърч (ВР). (2010). Национално изследване на престъпността 2010. Резултати и тенденции. [онлайн]. [прегледан 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.

12. **Институт** „Отворено общество“ (ИОО). (2016). Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г. [онлайн]. [прегле-

дан 30.10.2016]. <http://osi.bg/downloads/File/2016/Hate%20speech%20BG%202016%20interact.pdf>.

13. **Мантарова, А.** (2008). Вътрешен ред и лична сигурност – български реалности и очаквания в европейски контекст. – В: *Мантарова, А.* (Ред.). *Евроинтеграцията на България. Социологически ракурси.* София, 2008, с. 85 – 104.

14. **Мантарова, А.** (2013). Личната сигурност на жените в условията на прехода. – В: *Ананиева, Н., М. Мизов, Л. Канева.* (Ред.). *Равнопоставеност на половете в политиката. Българският опит.* София, с. 312 – 327.

15. **Мантарова, А.** *Принудителната миграция: регионални и национални измерения на глобален проблем.* София, 2018.

16. **Национален** статистически институт (НСИ). *Основна таблица за състоянието на престъпността в Република България през 2015 година.* 2015.

17. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2009). *Hate crime laws: A practical guide.* [онлайн]. [прегледан 15.10.2017]. <http://www.osce.org/odhr/36426>.

18. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2016). *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual reports and data.* [онлайн]. [прегледан 17.06.2017]. <http://hatecrime.osce.org/>.

19. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2017). *Данни за броя на престъпления от омраза за България.* [онлайн]. [прегледан 8.10.2018]. <http://hatecrime.osce.org/bulgaria>.

20. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2018). *Становище относно определени разпоредби на Наказателния кодекс на България, отнасящи се до престъпления, мотивирани от предразсъдъци, „реч на омразата“ и дискриминация.* Варшава, 17 април 2018 г. [онлайн]. [прегледан 17.08.2018]. <https://www.legislationline.org/documents/id/22042>.

21. **Спасова, Л.** (2018а). *Език на омраза и престъпления на омраза към имигранти в България: влияние на дистанцията и близостта.* – В: *Мантарова, А.* (Съст.). *Принудителната миграция: регионални и национални измерения на глобален проблем.* София, 2018, с. 51 – 72.

22. **Спасова, Л.** (2018б). *Език на омраза и престъпления от омраза към имигранти: проявления и отношения.* – В: *Политически хоризонти,* 2018/1.

23. **Angelari, M.** (1994). *Hate crime statutes: A promising tool for fighting violence against women.* – In: *Am. UJ Gender & L.,* 2, 63.

24. **Chakraborti, N.** (2014). Framing the Boundaries of Hate Crime. – In: *Hall, N., A. Corb, P. Giannasi, J. Grieve.* (Eds.). *The International Handbook of Hate Crime.* London: Routledge, 2014.
25. **Chakraborti, N.** (2015). Re-Thinking Hate Crime: Fresh Challenges for Policy and Practice. – In: *Journal of Interpersonal Violence*, 30(10), pp. 1738 – 1754.
26. **Craig, K. M.** (2002). Examining hate-motivated aggression: A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression. – In: *Aggression and Violent Behavior*, 7(1), pp. 85 – 101.
27. **Gerstenfeld, P. B.** *Hate Crimes Causes, Controls, and Controversies.* SAGE, 2013.
28. **Iganski, P.** (2001). Hate crimes hurt more. – In: *American Behavioural Scientist*, 45, pp. 626 – 638.
29. **Leader Maynard, J. and S. Benesch.** (2016). Dangerous Speech and Dangerous Ideology: An Integrated Model for Monitoring and Prevention. – In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 9, Iss. 3, pp. 70 – 95.
30. **Parker, H., J. Aldridge, F. Measham.** *Illegal Leisure: The Normalization of Adolescent Recreational Drug Use.* London: Routledge, 1998.
31. **Perry, B.** *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes.* Psychology Press, 2001.
32. **Perry, B.** (2009). The Sociology of Hate: Theoretical Approaches. – In: *Levin, B.* (Ed.). *Hate Crimes: Understanding and Defining Hate Crime.* Westport, CT: Praeger, 2009, pp. 54 – 77.

References

1. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2012a). Factsheet: Hate crime in the European Union. [online]. [reviewed 17.06.2017]. <http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime/publications>.
2. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2012b). Data in Focus Report. Minorities as Victims of Crime. European Union Minorities and Discrimination Survey. [online]. [reviewed 9.06.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-data-focus-report-6-minorities-victims-crime>.
3. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2012b). Interactive results from a survey of violence against women in the EU. [online]. [reviewed 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.
4. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance. 2013.
5. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2017). Interactive results of the EU-MIDIS Second Wave. [online]. [reviewed 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.
6. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2018). Hate crime recording and data collection practice across the EU. [online]. [reviewed 28.11.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording>.

7. **Amnesty** International (AI). (2015). Missing the point. Lack of adequate investigation of hate crimes in Bulgaria. Index: EUR 15/001/2015.

8. **Bezlov, T.** (2013). National Crime Survey in Bulgaria 2012. Center for the Study of Democracy. [online]. [reviewed 10.09.2018]. <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16658>.

9. **Higher** Cassation Prosecutor's Office (HCPO). Crimes committed by hatred (racial, national, ethnic, and religious). Report from a Criminal Investigation. Sofia, 2013.

10. **Vitosha** Research (VR). (2009). National Crime Survey 2009. Results and Trends. [online]. [reviewed 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.

11. **Vitosha** Research (VR). (2010). National Crime Survey 2010. Results and Trends. [online]. [reviewed 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.

12. **Open** Society Institute (OSI). (2016). Public attitudes to the hate speech in Bulgaria in 2016. [online]. [reviewed 30.10.2016]. <http://osi.bg/downloads/File/2016/Hate%20speech%20BG%202016%20interact.pdf>.

13. **Mantarova, A.** (2008). Internal order and personal security – Bulgarian realities and expectations in the European context. – In: *Mantarova, A.* (Ed.). The European integration of Bulgaria. Sociological angles. Sofia, 2008, pp. 85 – 104.

14. **Mantarova, A.** (2013). The personal security of women in transition. – In: *Ananieva, N., M. Mizov, L. Kaneva.* (Eds.). Gender equality in politics. The Bulgarian experience. Sofia, pp. 312 – 327.

15. **Mantarova, A.** Forced migration: regional and national dimensions of a global problem. Sofia, 2018.

16. **National** Statistical Institute (NSI). Basic Table on the Condition of Crime in the Republic of Bulgaria in 2015. 2015.

17. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2009). Hate crime laws: A practical guide. [online]. [reviewed 15.10.2017]. <http://www.osce.org/odihr/36426>.

18. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2016). Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual reports and data. [online]. [reviewed 17.06.2017]. <http://hatecrime.osce.org/>.

19. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2017). Data on the number of hate crimes for Bulgaria. [online]. [reviewed 8.10.2018]. <http://hatecrime.osce.org/bulgaria>.

20. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2018). Opinion on certain provisions of the Bulgarian Penal Code relating to crimes motivated by prejudices, „speech of hatred“ and discrimination. Warsaw, 17 april 2018. [online]. [reviewed 17.08.2018]. <https://www.legislationline.org/documents/id/22042>.

21. **Spasova, L.** (2018a). Hate speech and hate crimes against immigrants in Bulgaria: Influence of distance and proximity. – In: *Mantarova, A.* (Compiler). Forced migration: regional and national dimensions of a global problem. Sofia, 2018, pp. 51 – 72.
22. **Spasova, L.** (2018b). Hate speech and hate crimes against immigrants: manifestations and relationships. – In: *Political Horizons*, 2018/1.
23. **Angelari, M.** (1994). Hate crime statutes: A promising tool for fighting violence against women. – In: *Am. UJ Gender & L.*, 2, 63.
24. **Chakraborti, N.** (2014). Framing the Boundaries of Hate Crime. – In: *Hall, N., A. Corb, P. Giannasi, J. Grieve.* (Eds.). *The International Handbook of Hate Crime*. London: Routledge, 2014.
25. **Chakraborti, N.** (2015). Re-Thinking Hate Crime: Fresh Challenges for Policy and Practice. – In: *Journal of Interpersonal Violence*, 30(10), pp. 1738 – 1754.
26. **Craig, K. M.** (2002). Examining hate-motivated aggression: A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression. – In: *Aggression and Violent Behavior*, 7(1), pp. 85 – 101.
27. **Gerstenfeld, P. B.** *Hate Crimes Causes, Controls, and Controversies*. SAGE, 2013.
28. **Iganski, P.** (2001). Hate crimes hurt more. – In: *American Behavioural Scientist*, 45, pp. 626 – 638.
29. **Leader Maynard, J. and S. Benesch.** (2016). Dangerous Speech and Dangerous Ideology: An Integrated Model for Monitoring and Prevention. – In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 9, Iss. 3, pp. 70 – 95.
30. **Parker, H., J. Aldridge, F. Measham.** *Illegal Leisure: The Normalization of Adolescent Recreational Drug Use*. London: Routledge, 1998.
31. **Perry, B.** *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. Psychology Press, 2001.
32. **Perry, B.** (2009). The Sociology of Hate: Theoretical Approaches. – In: *Levin, B.* (Ed.). *Hate Crimes: Understanding and Defining Hate Crime*. Westport, CT: Praeger, 2009, pp. 54 – 77.